

**UZLUKSIZ TA'LIM MAKONIDA MUTAXASSISLARNI
INTEGRATSIYALASHGAN TAYYORLASH METODOLOGIYASI:
MODELLAR, TAMOYILLAR VA TASHKILIY-PEDAGOGIK SHARTLAR**

**МЕТОДОЛОГИЯ ИНТЕГРИРОВАННОЙ ПОДГОТОВКИ
СПЕЦИАЛИСТОВ В ПРОСТРАНСТВЕ НЕПРЕРЫВНОГО
ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ:
МОДЕЛИ, ПРИНЦИПЫ И ОРГАНИЗАЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ
УСЛОВИЯ**

**METHODOLOGY FOR INTEGRATED TRAINING OF SPECIALISTS
IN THE SPACE OF CONTINUOUS VOCATIONAL EDUCATION:
MODELS, PRINCIPLES AND ORGANIZATIONAL-PEDAGOGICAL
CONDITIONS**

Umarov Lutfillo Murodilloyevich

Qashqadaryo viloyati PMM, PhD, dotsent

Lutfulla77@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada uzluksiz ta'lim (UT) makonida mutaxassislarni integratsiyalashgan tayyorlashni modellashtirish metodologiyasi ilmiy asoslari ko'rib chiqiladi. Integratsiyalashgan tayyorlashning uchta tashkiliy modeli - vertikal, gorizontaal va parallel integratsiya modellari - tavsiflanadi. Har bir modelning maqsadlari, tamoyillari, tashkiliy-pedagogik shartlari va samaradorlik ko'rsatkichlari aniqlanadi. Individual ta'lim trayektoriyasi kontseptsiyasi UT kontekstida asoslanadi. Parallel o'qitishda integrativ mazmunni shakllantirish modeli taklif etiladi. Modellarni samarali amalga oshirish uchun zarur umumiy va o'ziga xos tashkiliy-pedagogik shartlar tizimi bayon etiladi. O'zbekiston uzluksiz ta'lim tizimida integratsiyalashgan tayyorlashni joriy etish istiqbollari ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: *uzluksiz ta'lim, integratsiyalashgan tayyorlash, vertikal integratsiya, gorizontaal integratsiya, parallel integratsiya, individual ta'lim trayektoriyasi, uzluksiz ta'lim makoni, kompetentlik, modulli ta'lim.*

Аннотация. В данной статье рассматриваются научные основы методологии интегрированной подготовки специалистов в пространстве непрерывного образования (НО). Описаны три организационные модели - вертикальная, горизонтальная и параллельная интеграция. Определены цели, принципы, организационно-педагогические условия и показатели эффективности каждой модели. Обоснована концепция индивидуальной образовательной траектории. Предложена модель формирования

интегративного содержания при параллельном обучении. Показаны перспективы внедрения интегрированной подготовки в систему образования Узбекистана.

Ключевые слова: непрерывное образование, интегрированная подготовка, вертикальная интеграция, горизонтальная интеграция, параллельная интеграция, индивидуальная образовательная траектория, компетентность, модульная подготовка.

Abstract. This article examines the scientific foundations of the methodology for integrated training of specialists in the space of continuous education (CE). Three organizational models of integrated training - vertical, horizontal and parallel integration - are described. The goals, principles, organizational-pedagogical conditions and performance indicators of each model are determined. The concept of individual educational trajectory is substantiated in the CE context. A model for forming integrative content in parallel learning is proposed. A system of general and specific organizational-pedagogical conditions for effective implementation of the models is presented. Prospects for introducing integrated training into Uzbekistan's education system are shown.

Keywords: continuous education, integrated training, vertical integration, horizontal integration, parallel integration, individual educational trajectory, education space, competence, modular training.

Kirish. Innovatsion tafakkurga ega bo'lib, amaliy muammolarni hal qilishda ta'limiy ijodiy yondashuvga ega yangi mutaxassislarni tayyorlash zamonaviy uzluksiz ta'limning bosh vazifasi sifatida tan olinmoqda. Buning uchun ta'limni diversifikatsiya qilish, turli darajadagi uzluksiz ta'limni integratsiyalashtirish va uzluksizligini ta'minlash talab etiladi. Ushbu maqolada UT makonida mutaxassislarni integratsiyalashtirish tayyorlashning tashkiliy-pedagogik shartlari va modellari tahlil qilinadi.

Uzluksiz ta'limni modernizatsiyalashtirish uning ta'lim funksiyalarini chuqurlashtirish, olingan malakalar doirasini kengaytirish va ta'lim jarayonini jadallashtirishga qaratilgan. Shu bilan birga, bir qator ziddiyatlar ham mavjud: davlatning ijtimoiy topshiriqlariga javob berish zarurati va mavjud ta'lim konservativligi o'rtasidagi ziddiyat; ta'lim jarayonini faollashtirish imkoniyatlari va tizimning o'zgarishlarga qarshiligi o'rtasidagi ziddiyat. Bu ziddiyatlarni bartaraf etish integratsiyalashtirish tayyorlash metodologiyasini talab qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda UT makonida mutaxassislarni integratsiyalashtirish tayyorlashni modellashtirish metodologiyasining uchta asosiy maqsadi belgilandi: birinchi - mutaxassislarni UT makonining natijasi va asosiy ta'lim resursi sifatida uzluksiz rivojlantirish; ikkinchi - UT modellarining namunalarini qo'llabquvvatlash, saqlash va tarqatish; uchinchi - mutaxassisning shaxsiy salohiyatini

oshirish, uning o'z-o'zini rivojlantirishi va o'z-o'zini shakllantirishiga asoslangan metodologik yondashuvni tatbiq etish.

uzluksiz ta'limida uzluksizlikni ta'minlaydigan turli tuzilmalar UT makonida modellashtirilib, uchta asosiy model aniqlandi: bir necha darajadagi uzluksiz ta'lim muassasalari o'rtasidagi shartnomaviy munosabatlarga asoslangan birlashmalar; turli darajadagi uzluksiz ta'lim muassasalarining yagona yuridik shaxs shaklida ko'p darajali ta'lim muassasasiga birlashishi; shuningdek, boshqa shakldagi integrativ tuzilmalar. Tadqiqotda tizimli-integrativ, qiyosiy-taqqoslov va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar asosiy metodologik asos bo'lib xizmat qildi.

Tahlil va natijalar. Vertikal integratsiya modeli. Vertikal integratsiya modeli uzluksiz ta'limning barcha darajalari o'rtasidagi izchil, ketma-ket aloqaga asoslanadi. Ushbu modelning asosiy maqsadlari: yaxlit uzluksiz ta'lim makonini saqlash va rivojlantirish; talabalarining turli darajadagi uzluksiz ta'limni bosqichma-bosqich, uzluksiz olish huquqlari va imkoniyatlarini amalga oshirish; uzluksiz ta'lim mazmuni va texnologiyalarida uzluksizlikni ta'minlaydigan integratsiyalashgan o'uv dasturlarini ishlab chiqish.

Vertikal integratsiyaga asoslangan tayyorlashning kutilayotgan natijalari: ta'lim tizimining o'zini doimiy ravishda takomillashtirishni nazarda tutgan holda uzluksiz ta'limning sifatini oshirish; nazariy va amaliy tayyorgarlikni birlashtirgan kompleks mutaxassislik tayyorlash; tizimli tafakkur, ekologik, huquqiy va axborot madaniyati, ijodkorlik va mustaqillik kabi yangi ta'limiy va shaxsiy fazilatlarni shakllantirish.

Vertikal modelda ta'lim samaradorligi ko'rsatkichlari va shartlari. Vertikal integratsiya modelida mutaxassislarni tayyorlash samaradorligining asosiy ko'rsatkichlari: fundamental tayyorgarlikning uzluksizligini va uzluksiz ta'lim olish yo'nalishini ta'minlash; uzluksiz ta'lim sohasidagi innovatsiyalar doirasini kengaytirish; talabalarining umumiy va ta'lim madaniyatini oshirish; ta'lim muassasasining ta'lim dasturlarining integratsiya darajasi.

Vertikal integratsiya modelida mutaxassislarni samarali tayyorlash shartlari quyidagilardan iborat: yaxlit ta'lim jarayoni uchun uzluksiz (izchil, integratsiyalashgan) dastur va metodologik ta'minotning mavjudligi; ta'lim modeli funksiyalarini amalga oshirishni baholash uchun mezonlar doirasini ishlab chiqish. Bu shartlarni ta'minlash integratsiyalashgan tayyorlashning kutilgan natijalariga erishish kafolatidir.

Gorizontal integratsiya modeli. Gorizontal integratsiya modeli uzluksiz ta'limning bitta darajasi doirasida turli mutaxassisliklar o'rtasidagi hamkorlikni ta'minlaydi. U mutaxassislarni tayyorlashning akmeologik yo'nalishini ta'minlab, ta'lim faoliyatining tizimni shakllantiradigan elementlarini qo'shadi va ularga umumiy ta'lim mazmuni beradi. Ichki gorizontal integratsiya metodologiyasi ko'p bosqichli ta'lim muassasasi makonini modellashtirish doirasida gorizontal aloqalar asosida

ta'lim tuzilmalarini birlashtiradi. Umuman olganda, UT doirasida "gorizontal integratsiya" modelini joriy etish fundamental gumanitar va uzluksiz ta'limni uyg'unlashtirib, o'zaro boyitish effektini hosil qiladi.

Parallel integratsiya modeli va integrativ mazmun shakllanishi. Parallel integratsiya modeli talabaga bir vaqtning o'zida bir nechta mutaxassislik bo'yicha ta'lim olish imkonini beradi. Ushbu model uzluksiz ta'limni yanada diversifikatsiya qilish imkoniyatlarini ochib beradi. Modelni qurish asosida uchta tamoyil yotadi: uzluksizlik, integratsiya va izchillik. Parallel o'qitishda integrativ mazmunni shakllantirish uchun quyidagi bosqichlar zarur: mutaxassislikni parallel o'zlashtirish jarayonini SWOT-tahlil qilish; o'zaro ta'sir imkoniyatlarini keng ko'rib chiqish; umumiy asosiy bloklar, tsikllar, modullarni aniqlash va integrativ modullarni yaratish.

Parallel o'qitishda integrativ mazmunni shakllantirish modeli kurslarga muvofiq mazmunni izchil murakkablashtirish tamoyiliga asoslanadi. Model tarkibiy qismlardan iborat: umumiy asosiy bloklar; mutaxassislik bo'yicha farqlovchi bloklar; integrativ modullar - bir-biriga yaqin fanlarni birlashtiruvchi ko'p fanli kurslar. 1-2-kurslarda fundamental fanlar, 3-4-kurslarda integrativ modullar, oxirgi kurslarda esa innovatsion loyihalar o'zlashtiriladi.

Individual ta'lim trayektoriyasi kontseptsiyasi. Individual ta'lim trayektoriyasi kontseptsiyasi UT kontekstida alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu kontseptsiyaga ko'ra, har bir talaba o'zining shaxsiy ta'limiy rivojlanish yo'lini shakllantirishda faol ishtirok etadi. Ta'lim trayektoriyasi quyidagilarni ta'minlaydi: standartning me'moriy talablariga, talaba va ish beruvchining kutgan natijalariga rioya qilish; talabalarning individual ehtiyojlari va imkoniyatlariga muvofiq ta'lim kompetensiyalarini egallash sur'atini moslashuvchan tartibga solish.

Talabalarning ta'lim trayektoriyasini o'zlashtirishi mutaxassislarning raqobatbardoshlik xususiyatlari bilan bevosita bog'liq. Bu jarayonda quyidagilar ta'minlanishi zarur: har bir talaba tomonidan yaxlit shaxsiy-ta'limiy tajribaga (kompetentlikka) ega bo'lish; barcha turdagi faoliyatlarda faol subyektiv pozitsiyani egallash; individual ta'limiy imijni rivojlantirish shartlari (V.V. Serikov nazariyasi asosida).

Integratsiyalashgan tayyorlashning ta'limiy rivojlanishdagi roli. Integratsiyalashgan tayyorlash metodologiyasini amaliyotga tatbiq etish integrativ yondashuvning samaradorligini ta'minlaydigan tashkiliy-pedagogik shartlarni yaratishni talab qiladi. Umumiy tashkiliy-pedagogik shartlar qatoriga quyidagilar kiradi: noyob o'uv-moddiy bazaning mavjudligi; vertikal, gorizontal va parallel ta'lim oqimlarini yaratish imkoniyati; o'uv-uslubiy bazani tayyorlash va uni amalga oshirish uchun optimal texnologiyalarni aniqlash; turli ixtisoslikdagi talabalar uchun muvofiqlashtirilgan o'uv rejalarini tuzish. Moslashtirilgan talabalar kontingentini

yig'ish uchun kunduzgi, sirtqi, masofaviy ta'lim va individual rejalar kabi shakllar tatbiq etilishi muhim shart hisoblanadi.

O'zbekiston uzluksiz ta'limda integratsiyalashgan tayyorlash istiqbollari.

O'zbekistondagi zamonaviy iqtisodiy rivojlanish sharoiti yangi turdagi mutaxassislarni - bir nechta ta'lim sohasida mohir, innovatsion tafakkurga ega va moslashuvchan kadrlarni - tayyorlashni taqozo etmoqda. Buning uchun uzluksiz ta'lim tizimida integratsiyalashgan yondashuvni joriy etish strategik zaruriyatga aylandi. Taklif etilgan metodologiya ushbu zaruriyatni ilmiy asosda bartaraf etishning samarali vositasi sifatida ko'rsatildi.

Integratsiyalashgan tayyorlashni joriy etishda davlat va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, sanoat korxonalari bilan sheriklik munosabatlarini o'rnatish va xalqaro standartlar asosida o'uv dasturlarini yangilash hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Kelajakda ushbu metodologiyani raqamli ta'lim texnologiyalari bilan uyg'unlashtirish va uning samaradorligini empirik tadqiqotlar orqali tasdiqlash zarur.

Xulosa va takliflar. Uzluksiz ta'lim makonida mutaxassislarni integratsiyalashgan tayyorlash metodologiyasi uchta asosiy model - vertikal, gorizontal va parallel integratsiya - asosida qurilgan. Har bir model o'z maqsad, vazifa va tashkiliy-pedagogik shartlari bilan ajralib turadi. Boshqa mutaxassislikni parallel o'zlashtirish jarayoni uzluksiz ta'limni yanada diversifikatsiya qilish imkoniyatlarini ochib beradi; uzluksiz ta'lim mazmuni ta'lim standartlarida mutaxassislarni tayyorlash darajasiga rasmiylashtirilgan talablar sifatida namoyon bo'ladi.

Taklif etilgan modellar O'zbekiston uzluksiz ta'lim tizimida raqobatbardosh, o'zgaruvchanlarga moslasha oladigan, ijodkor mutaxassislarni tayyorlash sifatini tubdan oshirishga xizmat qiladi. Integratsiyalashgan tayyorlash metodologiyasini joriy etish uzluksiz ta'lim muassasalari va ish beruvchilar o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash, o'uv dasturlarini zamonaviy bozor talablariga moslashtirish orqali amalga oshirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Belyaeva A.P. Integrative tendencies in education. - SPb.: RGPU, 1998. - 172 p.
2. Novikov A.M. Methodology of educational activity. - M.: Egves, 2005. - 488 p.
3. Zagvyazinsky V.I. Theory of learning: a modern interpretation. - M.: Academy, 2016. - 192 p.
4. Kraevsky V.V. Methodology of pedagogy: new stage. - M.: Academy, 2006. - 400 p.
5. Skatkin M.N. Problems of modern didactics. - M.: Pedagogika, 1984. - 96 p.
6. Gershunsky B.S. Philosophy of education for the 21st century. - M.: Sovershenstvo, 1998. - 608 p.

7. Mamardashvili M.K. Classical and non-classical ideals of rationality. - M.: Labirint, 1994. - 90 p.
8. Serikov V.V. Personality-oriented education. - M.: Logos, 1999. - 206 p.
9. Slastenin V.A. Pedagogy. - M.: Shkola-Press, 2002. - 512 p.
10. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. - Toshkent, 2020.
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son Farmoni. - Toshkent, 2022.
12. Xoliqov A.A. Pedagogika. - Toshkent: O'qituvchi, 2017. - 368 b.
13. Yo'ldoshev J., Hasanov S. Pedagogik texnologiya asoslari. - Toshkent: O'qituvchi, 2005. - 124 b.
14. Atanov G.A. Activity approach in learning. - Donetsk: EAI-press, 2001. - 160 p.
15. Zimnyaya I.A. Key competencies as effective-target basis of competence approach in education. - M.: Research Center for Quality of Specialists Training, 2004. - 42 p.